

Anàlisi de les fonts informatives i del respecte deontològic en situacions de crisi: el tractament mediàtic del cas Carmel de Barcelona

CARLES PONT

Professor del Departament de Comunicació i membre del Grup de Recerca UNICA, Universitat Pompeu Fabra

carles.pont@upf.edu

Resum

El control de les fonts d'informació en situacions de crisi genera un fort conflicte entre actors (mitjans de comunicació i responsables de comunicació de l'Administració). Aquest fenomen s'ha pogut comprovar en els darrers anys en episodis recents i propers, com el del vaixell Prestige a Galícia (2002), els atemptats de Madrid (2004) o el cas Carmel de Barcelona (2005). En aquest article¹ aprofundim en el conflicte entre actors a partir de la cobertura de vuit mitjans de comunicació de l'accident del Carmel, del qual hem estudiat les fonts utilitzades pels periodistes, el control informatiu per part del sistema polític i els problemes deontològics que va suscitar la cobertura dels mitjans.

Paraules clau

Periodisme, deontologia periodística, fonts informatives, crisi, cas Carmel, societat del Risc.

Abstract

Controlling sources of information in crisis situations leads to great conflict between actors (the media and those in charge of communication for the administration). This phenomenon has been seen in the last few years in recent and familiar episodes, such as the sinking of the Prestige off Galicia (2002), the Madrid bombings Madrid (2004) and the case of Carmel accident in Barcelona (2005). This article investigates the conflict between actors based on the coverage provided by five media of the Carmel accident, of which we have studied the sources used by the journalists, the control of information on the part of the political system and the deontological problems created by the media coverage.

Key words

Journalism, journalistic deontology, sources of information, crisis, case of Carmel accident, risk society.

1. Introducció

La informació d'episodis de risc i crisi situa l'activitat dels actors informatius (mitjans de comunicació i gestors comunicatius de l'Administració) davant d'un repte d'extraordinària complexitat: el conflicte pel control de la informació i el respecte deontològic. Un bon exemple d'aquests dos aspectes el trobem en l'esfondrament del túnel de maniobres de l'ampliació de la línia 5 del metro al barri del Carmel de Barcelona, el 27 de gener del 2005. L'episodi no va provocar víctimes, però sí un nombre important de damnificats: 84 edificis (500 habitatges) i dues escoles. Un total de 1.057 persones van ser desallotjades de casa i l'escola pel risc que hi pogués haver nous esfondraments.

L'accident del Carmel va comportar una greu afectació econòmica i social a tots els veïns de la zona, a més de la ja citada crisi política. Tanmateix, el cas del Carmel va generar altres crisis paral·leles, com la que va afectar els mitjans de comunicació i la relació amb l'Administració. Un seguit de controvèrsies en la cobertura informativa provocaven un estira-i-arronsa entre els actors informatius (mitjans de comunicació i responsables de comunicació de l'Administració) que treballaven a la zona. El problema que es planteja, la relació entre actors infor-

matius en el cas de l'esfondrament d'un bloc de pisos al barri del Carmel, es va abordar en la tesi doctoral de l'autor d'aquest article a partir de dos vessants metodològics. El primer tenia un caire més etnogràfic, amb entrevistes a fons i un estudi sistemàtic de la documentació generada en el cas d'estudi. El segon consistia en una anàlisi dels continguts informatius dels principals mitjans de comunicació que van cobrir el succés.

Per dur a terme l'estudi etnogràfic de la relació entre els actors informatius es van confeccionar quatre entrevistes a fons dels protagonistes de la gestió informativa del cas Carmel: 1) el secretari general de Comunicació de la Generalitat; 2) el cap de premsa del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya; 3) el cap de premsa de l'Ajuntament de Barcelona, i 4) el degà del Col·legi de Periodistes de Catalunya. Tanmateix, en aquest article, i per raons d'espai, ens centrarem en l'estudi sincrònic de continguts de vuit mitjans de comunicació: les quatre televisions de més audiència de Catalunya (TV3, Antena 3 TV, Telecinco i TVE)² i els quatre diaris generalistes de més difusió al Principat (*La Vanguardia*, *El Periódico*, *El País* i *l'Avui*).³ Les dates triades per al corpus d'anàlisi són les compreses entre la jornada de l'accident al barri del Carmel, el dia 27 de gener de 2005, i quinze dies naturals més tard, el dia 10 de febrer de

2005. L'estudi complet (part etnogràfica i anàlisi de continguts) es pot consultar a la tesi doctoral.⁴ Dels quatre rotatius de la mostra s'ha dut a terme una anàlisi de les unitats informatives que tractaven específicament el cas Carmel. Les parts estudiades són els titulars de portada, els editorials i totes les unitats (notícies) interiors de les diferents seccions del rotatiu que feien referència al cas.

Pel que fa als quatre operadors televisius, s'han estudiat les unitats informatives dels informatius diaris del migdia i del vespre de les quatre cadenes triades en aquest estudi. Les unitats analitzades són les relacionades amb el cas Carmel, tant al sumari com a l'interior dels informatius. Les parts estudiades específicament són el camp *Font*, a partir de cinc grans categories: font oficial (Administració), font política (partits), font damnificada, font tècnica i font mediàtica.

Els *criteris deontològics* s'han confeccionat prenent com a referència els quatre principis deontològics de caràcter general que proposa Alsius (1999: 48-52), en el tesaurus deontològic de la televisió informativa: principi de responsabilitat, principi de veracitat o veritat, principi de justícia i principi de llibertat. Alsius recull les aportacions, entre altres, de Thomas V. Cooper i Edmund Lambeth, que l'ajuden a delimitar uns principis "universals" de l'ètica.⁵

2. Una crisi explicada per polítics i afectats

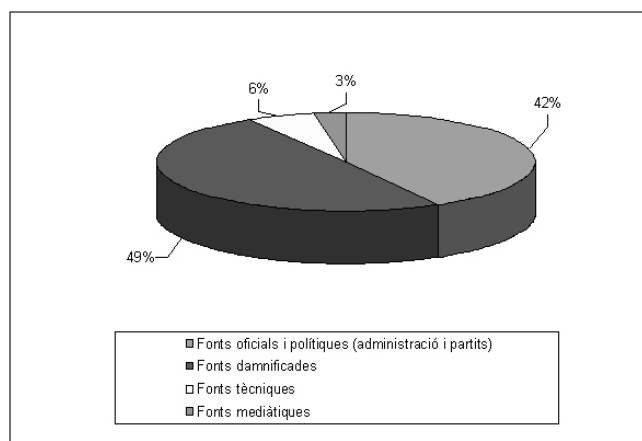
Després de dur a terme l'anàlisi de continguts s'ha comptabilitzat, sumant els quatre operadors de televisió i els quatre diaris analitzats, un total de 1.285 fonts diferents. Del conjunt, el major nombre de testimonis fan referència a persones afectades per la crisi, els damnificats, amb un total de 635 citacions, seguit de les fonts oficials i polítiques (Administració i partits polítics), amb 538 impactes.

Pel que fa a les fonts relacionades amb actors tècnics que havien de contribuir a resoldre la situació, el nombre és de 77 citacions en total. Finalment, les fonts de tipus mediàtic van ser les menys nombroses, amb una citació directa de 35 impactes.

El percentatge de la utilització de fonts revela que gairebé la meitat (49,4%) dels actors citats pels mitjans de comunicació van ser persones afectades directament per l'accident (vegeu el gràfic número 1). En aquest apartat es troben persones desallotjades de casa seva, veïns de la zona, comerciants i botiguers, associacions de veïns i testimonis directes del sinistre. El segon percentatge més important és el de les fonts oficials i polítiques, que representen el 41,9% de les citacions totals. En aquesta categoria se sumen les fonts dels mateixos partits polítics i les fonts de l'Administració.

A molta distància dels dos grups principals d'actors, en tercera posició, hi ha les fonts tècniques (6%). En aquesta agrupació s'inclouen arquitectes, geòlegs, geògrafs i equips d'emergència, com ara bombers, policies o professionals de la sanitat. Finalment, el percentatge més petit (2,7% de citacions) és per a les fonts mediàtiques.

Gràfic 1. Tipus de font utilitzades en %

Font i elaboració pròpies

Les fonts oficials i polítiques són un dels principals recursos informatius que van citar els periodistes dels vuit mitjans de comunicació analitzats. Dels 538 impactes d'aquesta subdivisió, un total de 331 cal situar-los com a responsables o portaveus de l'Administració (Generalitat, Ajuntament de Barcelona i Administració de l'Estat). Els 207 restants són portaveus o màxims dirigents, majoritàriament, dels partits polítics de l'arc parlamentari català.

La utilització de les fonts de caràcter polític entre els diferents operadors de televisió coincideix amb els moments de presa de decisions per part de l'Administració o bé amb episodis de confrontació política. S'observa, doncs, que els punts àlgids de les cadenes televisives en l'ús de fonts de tipus oficial i polític coincideixen amb tres decisions concretes. Entre els dies 28 i 31 de gener de 2005 es pren l'ordre de demolir el bloc de pisos més afectat per l'esfondrament; entre els dies 2 i 4 de febrer, la Generalitat decideix que uns veïns poden tornar a dormir a casa seva i just l'endemà al matí rectifica i obliga als veïns a marxar de casa novament; i entre el dia 8 i 10 de febrer, l'Oficina de Comunicació del Govern emet una polèmica nota de premsa que encendrà els ànims entre els mitjans de comunicació que cobrien la crisi. L'ús de fonts de tipus polític per part dels rotatius és força diferent a les televisions. En els diaris, la citació d'actors de caràcter polític és permanent al llarg de l'anàlisi i, com a dada rellevant, s'observa que a mesura que passen els dies tots els rotatius augmenten aquesta presència notablement. Les puntes de citació vénen determinades per la confrontació entre les diferents forces polítiques. És rellevant determinar que, des del primer dia fins a la darrera jornada de l'anàlisi, el nombre d'actors d'aquesta categoria gairebé es multiplica per tres.

Els afectats pel sinistre del Carmel van ser els actors més citats pels mitjans de comunicació (635 ocasions). D'aquesta xifra, un total de 517 actors van ser afectats directes per l'esfondrament, és a dir, veïns desallotjats de casa seva o del seu negoci en un període més o menys llarg en funció del veïnatge respecte de la zona on es va produir l'esvoranc. A molta distàn-

cia hi ha 37 persones que van ser citades als mitjans de comunicació, però que van ser afectades indirectes per l'accident. Aquestes eren veïns del barri que no van haver de ser desallotjats, però que van patir les conseqüències i la perturbació que es va causar a la zona.

El tercer grup més nombrós de fonts utilitzades pels mitjans de comunicació van ser els portaveus o responsables de les associacions de veïns (35 ocasions). Pel que fa a les associacions de comerciants i botiguers, van ser requerits pels mitjans un total de 21 vegades. Finalment, un grup de 25 actors van ser testimonis ocasionals del cas. Són persones que treballaven a la zona, com ara empleats de banca, d'immobiliàries o repartidors de productes.

L'interès dels rotatius pels afectats decreix a mesura que passen els dies des que es va produir el primer esvoranc. En les primeres jornades, els diaris reproduïen el malestar i l'afectació dels veïns, però a mesura que transcorren les hores se centren en la discussió política i citen els actors polítics i de l'Administració. Els dies 28 i 29 de gener els diaris utilitzen com a font fins a 29 afectats i arriben a puntes de 32 (4 de febrer). Mentrestant, els darrers dies analitzats les citacions baixen fins a 10 (8 de febrer). Segons les dades, en els dies de major picabaralla política els diaris no augmenten la cobertura informativa, sinó que la treuen d'uns actors per donar-la a uns altres.

Els operadors de televisió analitzats donen un tractament més ampli als afectats que els diaris. Les cadenes reproduïen 336 damnificats i els diaris 308. Més enllà del nombre, però, es detecta un interès constant per la utilització dels damnificats com a font directa, amb un nombre major d'actors afectats a mesura que passen les jornades. El primer dia, el 27 de gener, se citen fins a 18 persones, mentre que la xifra creix fins als 25 impactes el darrer dia d'anàlisi, el 10 de febrer. El període amb més actors damnificats utilitzats com a font per part de les televisions es concentra entre els dies 4 i 5 de febrer, amb 31 i 32 impactes, respectivament.

3. L'absència dels entesos

L'ús de fonts tècniques per parts dels mitjans de comunicació durant l'accident del Carmel va ser escàs. Entre els vuit mitjans analitzats durant els 15 dies només es van citar 77 actors tècnics, xifra que representa un 6% del total de fonts utilitzades per cobrir informativament el cas. En aquesta categoria s'ha inclòs els tècnics especialitzats en el succés, especialistes en túnels, estructures i obra pública (geòlegs, enginyers, arquitectes...) i també els efectius que estaven encarregats de la gestió directa de la seguretat de les persones (bombers, policia, sanitaris...). Els més citats van ser els geòlegs (21 impactes), seguits dels enginyers (8), els policies (7), els sanitaris (5), els bombers (2) i els arquitectes (1).

És important remarcar que 33 dels impactes que s'han comptabilitzat entre les fonts tècniques es trobaven en el subapartat "altres". La majoria dels portaveus que han fet servir els mitjans de comunicació de la subcategoria "altres" han estat advocats, responsables de banca i agents d'assegurances. Als advocats se'ls requeria des dels mitjans per conèixer els tràmits que havien de fer els afectats per reclamar danys i perjudicis pel succés. Els responsables d'entitats bancàries eren entrevistats per explicar la renegociació d'hipoteques i préstecs bancaris per part dels afectats per l'esfondrament i, finalment, els agents d'assegurances s'explicaven sobre les cobertures i els drets dels afectats per reclamar a les seves companyies.

Els mitjans de comunicació van emprar més les fonts tècniques quan ja havien transcorregut força dies des de l'inici del succés. A mesura que van passant les jornades els mitjans citen més experts per explicar les seves informacions. Del 4 al 8 de febrer van ser els dies en què es van fer servir més fonts tècniques. En total, el dia 4 de febrer es comptabilitzen 11 impactes i el dia 8 de febrer 12.

La citació per part dels diaris de fonts tècniques en les unitats informatives multiplica per més de quatre el de les cadenes de televisió. Entre tots els rotatius es van citar 62 fonts tècniques, mentre que els quatre operadors de televisió només van utilitzar-ne 15. En la majoria dels seus programes informatius, les televisions no citen cap font tècnica per informar i basen únicament les seves notícies en el testimoni dels damnificats o els actors polítics i de l'Administració.

Per altra part, les fonts mediàtiques són referències directes en què el periodista utilitza com a font els mateixos mitjans de comunicació. S'han comptabilitzat aquelles informacions en què se cita el propi mitjà (dies enrere o en un altre programa) o altres tipus de mitjans. Es va creure oportú establir aquesta categoria per detectar la relació de dependència informativa entre televisió i rotatius, l'ús que es podia fer d'internet en els mitjans de comunicació convencionals o, fins i tot, les relacions que es podien establir entre diferents grups o conglomerats mediàtics. S'ha pogut constatar que el nombre d'impactes d'aquesta categoria ha estat molt baix, només 35, xifra que representa el 2,7% del total de fonts de la recerca.⁶

La majoria de fonts mediàtiques citades pels mitjans de comunicació provenien del mateix mitjà (26 impactes), mentre que un total de 9 eren citacions en què la informació procedia d'altres mitjans. Quan les fonts provenen del mateix mitjà, la informació es publica en gèneres interpretatius com la crònica i en algunes columnes d'opinió.

És rellevant observar que són els rotatius els que fan servir més el recurs d'utilitzar com a fonts altres mitjans de comunicació i que, en canvi, en la televisió l'ús d'aquestes citacions és pràcticament inexistent. Els quatre operadors de televisió analitzats només van utilitzar fonts mediàtiques en dues ocasions, mentre que els diaris sumen 33 dels 35 impactes d'aquesta categoria.

4. El respecte dels criteris deontològics

La divisió dels criteris deontològics s'ha fet d'acord amb tres principis establerts per Alsius (1998), que se centren en el principi de veritat, el principi de justícia i el principi de responsabilitat. D'aquests tres principis s'ha analitzat sistemàticament tant el nombre de vegades que es vulneraven (part quantitativa) com el contingut que no s'ajustava a algun dels ítems establerts (part qualitativa). El principi menys respectat pels mitjans de comunicació estudiats és el de veritat (61,2%), seguit del de responsabilitat (30,3%) i el de justícia un (8,5%).

Les cadenes de televisió van incomplir més que els rotatius els criteris deontològics establerts en aquesta recerca (64% enfront d'un 36%). Les cadenes televisives privades tenen un índex de no-seguiment dels criteris deontològics molt superior a les públiques. Antena 3 TV, amb el 22%, i Telecinco, amb el 21%, són els mitjans de comunicació que més vegades van incomplir els criteris deontològics del conjunt de mitjans analitzats. TV3 obté un 11% del total i TVE un 9%. En el cas dels diaris es detecten diferències poc significatives entre els quatre rotatius analitzats. *La Vanguardia* (15%) i *l'Avui* (9%) van acumular més omissions dels criteris deontològics que els seus competidors, *El Periódico de Catalunya* (7%) i *El País* (6%).

En l'anàlisi detallada dels diferents criteris ètics que no han aplicat els mitjans de comunicació en el cas Carmel destaca el sensacionalisme i la contribució a l'espectacle de la informació (25,6%), seguit de la manca de precisió i exactitud en les informacions (23,2%) i la invasió de la intimitat de les persones, sobretot afectats (15,2%).

A més distància, en un 12,3% dels casos, no es va separar adequadament la informació de l'opinió. En un 9,5% es va reproduir el dolor i el sofriment de persones afectades i en un 8,5% es va ser parcial i no es van respectar els diferents punts de vista. Un 3,8% de les informacions van afectar la necessària protecció dels menors i, finalment, un 1,9% no van considerar una prioritat l'ajut humanitari i la seguretat de les perso-

nes.

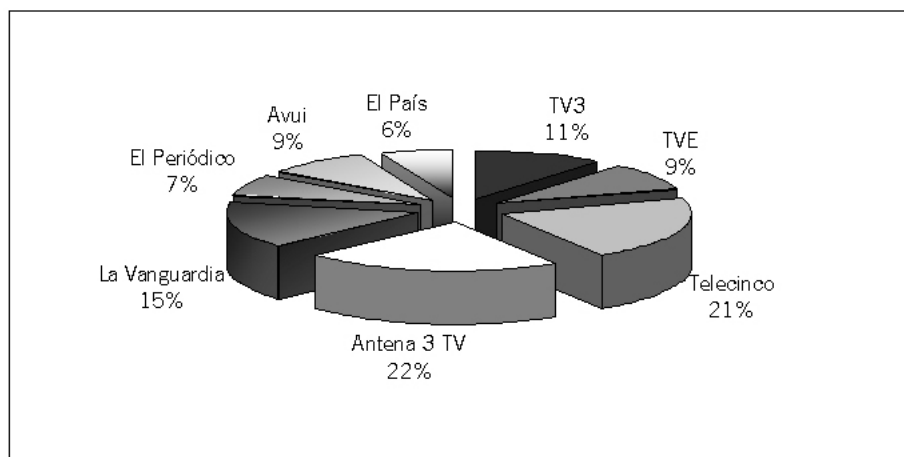
Del principi de responsabilitat s'han analitzat aspectes que fan referència a la privadesa de les persones i a la primacia de la vida i la seguretat dels humans davant d'una situació d'emergència. La confecció de textos o la reproducció d'imatges, siguin fotografies (diaris) o enregistraments d'un vídeo informatiu (televisió), amb una clara intromissió a la intimitat s'ha produït fins a 32 vegades en els vuit mitjans analitzats.

Un dels aspectes que fan referència al respecte de la privadesa és la protecció dels menors. Els mitjans van mantenir una cura especial per aquest col·lectiu. Per contra, pel que fa a la reproducció del dolor i el sofriment de les persones afectades, s'ha comptabilitzat un total de 20 casos que majoritàriament fan referència a persones ploroses o en estat clar d'afflicció. Les televisions privades representen el 60% de la transgressió d'aquesta norma, Telecinco i Antena 3 TV sumen 12 de les 20 vegades que es van emetre imatges doloroses dels afectats en estat clar de dolor o sofriment. Majoritàriament fan referència a persones ploroses o en estat clar d'afflicció.⁷

El sensacionalisme i l'espectacularització van ser les transgressions més comunes dels mitjans de comunicació estudiats, amb un total de 54 vegades. Les cadenes de televisió privades han estat els mitjans que han comès més transgressions d'aquesta norma. Alguns exemples il·lustren l'espectacularització del cas i, sobretot, l'abús del sensacionalisme a l'hora d'informar. Les televisions utilitzaven als *cairons* (títols del sumari) alguns titulars poc afortunats: "Este barrio es una ruina", "Esto se hunde", "La pesadilla continua"... Els diaris també van utilitzar titulars com "Lágrimas en el Carmel", "El Carmel s'ensorra" o "El reencuentro fue un mar de lágrimas". Els exemples que s'han vist són un compendi d'alguns dels més destacats que es podien trobar en els titulars dels mitjans de comunicació analitzats.⁸

En els textos també abundaven les expressions que contribuïen a la dramatització i l'espectacularització del cas. En reproduïm algunes frases i expressions: "El fantasma de nue-

Gràfic 2. Percentatge d'omissió dels criteris deontològics establerts en aquesta recerca (per mitjà de comunicació)

Font i elaboració pròpies

vos derribos se abalanza sobre el Carmel”, “Ruina total” o “La realidad es que los vecinos del Carmel viven con *inquietantes* sismógrafos en sus casas.”

Del principi de veritat, s’ha estudiat l’epígraf que Alsius (1999: 92) anomena *neutralitat valorant* i, dins d’aquest, especialment la necessària separació entre opinió i informació en els gèneres informatius. En total es van comptabilitzar 26 casos en què els mitjans van barrejar gèneres informatius i d’opinió. Detallarem alguns dels casos detectats, que fan especial referència a la confrontació política. Un diari publicava algunes notícies (gènere informatiu) amb aquests continguts: “Los convergentes, siempre dados a buscar culpables en el Gobierno (...)” o “Convergència i Unió fue ayer el más puro ejemplo de la fe del converso (...). Casualmente, el entonces consejero de Política Territorial de CiU y técnico en obras públicas (...)”

En referència als recursos dineraris que l’Administració destinaria a la zona afectada: “Lo bueno, bonito y barato no funciona” o “¿Se conseguirán reunir todos estos recursos? Ni la Administración central ni el Govern están precisamente en su mejor momento desde el punto de vista financiero.”

Un conductor de televisió va afirmar, de la compareixença al Parlament del conseller de Política Territorial i Obres Públiques, Joaquim Nadal: “Los vecinos del Carmel no creo que estén del todo satisfechos con esta explicación.” El període en què els mitjans de comunicació van ser menys curosos amb aquest precepte és el que correspon als darrers dies de l’anàlisi, coincidint amb el debat polític del cas i amb la compareixença al Parlament del conseller Nadal per donar explicacions del cas.

Del thesaurus confeccionat per Alsius (1999: 171) s’ha triat el principi de justícia per detectar, principalment, aquelles unitats en què no s’inclouïen diferents versions o punts de vista. S’han comptabilitzat 18 impactes, un 8,5% del total dels criteris deontològics aplicats en aquesta recerca.

Les televisions privades, Antena 3 TV (33,3%) i Telecinco

(22,2%), han estat els mitjans que menys han seguit aquest precepte. Per contra, els diaris *El País* (0%), *Avui* i *El Periódico* (5,6%) són els que més han procurat incloure informacions amb diferents punts de vista i actors representatius de la crisi del Carmel. Gran part dels mitjans analitzats (*La Vanguardia*, TV3 i TVE-1) han obtingut un 11,1% dels impactes totals.

Algunes informacions dels debats o compareixences institucionals denoten una manca de pluralitat informativa. Per exemple, un operador de televisió explica en una unitat informativa tot el ple monogràfic del Carmel celebrat a l’Ajuntament de Barcelona el dia 4 de febrer de 2005 amb l’única reacció del Partit Popular (PP). La mateixa cadena repeteix el dia 8 de febrer una nova informació únicament amb una inserció del PP; la resta de grups de l’oposició (CiU) o el mateix Govern de la Generalitat no hi apareixen.

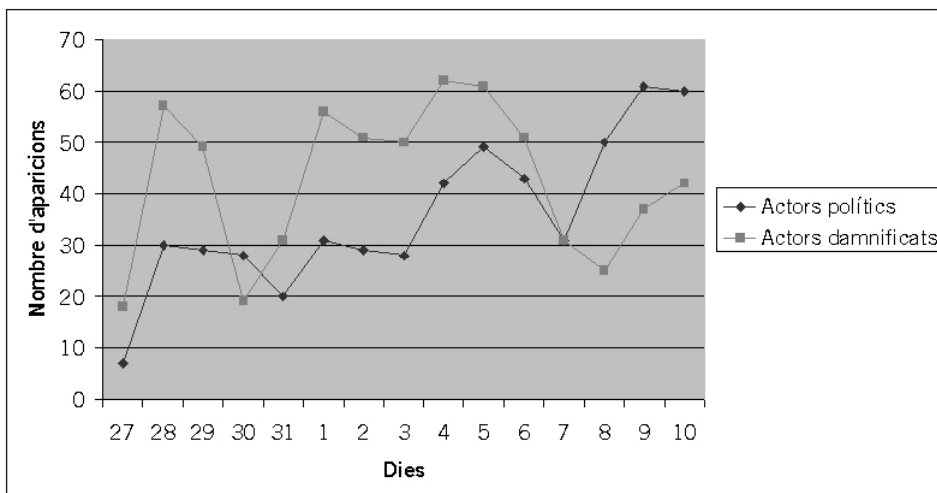
Una altra cadena televisiva edita un vídeo informatiu on es diu que “El único grupo que tiene las manos más libres es el PP”, fent referència al ple de l’Ajuntament de Barcelona. En aquesta notícia només hi surt el PP i tampoc es dona veu ni al Govern ni a l’alcalde. Un operador va editar una informació dels grups municipals en què només va parlar una part de l’oposició, en aquest cas CiU, i no el PP.

5. Conclusions

L’estudi dut a terme ens permet concloure que a mesura que passen les jornades des de l’accident, el 27 de gener de 2005, els mitjans de comunicació donen prioritat a la confrontació política: augmenta el nombre d’aparicions dels actors polítics i disminueix el nombre dels actors damnificats per la crisi (vegeu el gràfic número 3). Semblantment, com més es polititza la cobertura de l’accident menys atenció hi dediquen els operadors televisius i més els diaris analitzats.

D’altra banda, l’anàlisi demostra una clara diferenciació en l’ús de les fonts (polítiques o damnificades) en funció de la titu-

Gràfic 3. Comparació del nombre total entre actors polítics i damnificats

Fonts i elaboració pròpies

laritat (pública o privada) de les televisions. Així, s'observa que Televisió de Catalunya (TV3) i Televisió Espanyola (La 1) tenen més interès a donar veu als actors de caràcter polític que Telecinco i Antena 3 TV. Entre les dues cadenes públiques sumen un total de 89 citacions d'actors polítics, per només 24 dels dos operadors privats.

Pel que fa a l'ús de les fonts tècniques (5,9%), es conclou que van ser ínfimament utilitzades pels mitjans de comunicació. Els periodistes van requerir poc els experts (geòlegs, arquitectes i enginyers) i aquests actors van evitar donar la seva opinió. Els mitjans de comunicació donaven informacions tècniques per boca dels actors polítics, sense consultar els experts. Tanmateix, també es constata que les fonts tècniques es negaven a parlar amb els mitjans de comunicació. Alguns mitjans ho expliciten: "Los pocos ingenieros que se ponen al otro lado del teléfono para hablar del accidente del Carmel rechazan pronunciarse a favor o en contra de la utilización de uno u otro método." Les empreses constructores que duïen a terme l'obra del Carmel no exposen mai la seva opinió i quan ho fan demanen que es faci sense citar-ne la font. Un dels girs periodístics més utilitzats és "fuentes del sector". Aquesta mancança va afavorir que moltes unitats (notícies) fossin poc contrastades, cosa que no es pot atribuir sempre als periodistes, sinó al fet que no hi havia tècnics amb voluntat d'explicar les causes i les possibles solucions que requeria l'accident.

Entre els actors polítics més citats hi ha el conseller de Política Territorial i Obres Públiques, Joaquim Nadal, amb 144 impactes. Darrere del conseller Nadal, el segon actor més citat, a molta distància, és l'alcalde de Barcelona, Joan Clos (57). El president de la Generalitat, Pasqual Maragall, obté 36 impactes. És remarcable que, durant el període analitzat, el president del Govern espanyol, José Luis Rodríguez Zapatero, només va ser sortit citat en tres ocasions, i poques vegades més, sis en total, els diferents ministres de l'executiu espanyol. Altres portaveus de l'Administració de l'Estat, com ara la vicepresidenta del Govern, María Teresa Fernández de la Vega, i secretaris o directors generals del Govern espanyol van obtenir un total de vuit impactes més.

En un altre ordre, els partits polítics del sistema polític català (204 citacions) van capitalitzar el protagonisme en aquest succés respecte dels partits polítics del sistema polític espanyol (tres impactes). El partits més citats com a fonts van ser els de l'oposició a Catalunya, Convergència i Unió (CiU) i Partit Popular de Catalunya (PPC).

Pel que fa als aspectes deontològics, podem concloure que les televisions van transgredir més els principis deontològics establerts en aquesta recerca que els rotatius analitzats (vegeu el punt 4). L'espectacularització i el sensacionalisme són els preceptes ètics establerts menys respectats per part dels vuit mitjans de comunicació analitzats. Tanmateix, els informadors van tenir especial cura amb la difusió d'imatges i textos que afectessin persones menors d'edat.

Entre els criteris ètics menys respectats per part dels mitjans de comunicació en el cas Carmel sobresurt el sensacionalisme

i la contribució a l'espectacle de les informacions (25,6%), la manca de precisió i exactitud en les informacions (23,2%) i, en tercera posició, la invasió de la intimitat de les persones, sobretot dels damnificats (15,2%).

La separació entre informació i opinió suma el 12,3% del total d'incompliments dels criteris establerts en aquesta recerca. Es detecta que a mesura que passen les jornades i es polititza el cas es reiteren les informacions en les quals no es fa una distinció clara entre fets i opinions.

Els mitjans de comunicació van ser poc curosos amb el respecte de la privadesa de les persones. Els dos operadors privats de televisió analitzats sumen el 60% del total de les transgressions dels vuit mitjans estudiats pel que fa a la reproducció del dolor i el sofriment de les persones damnificades per l'accident. La reproducció d'imatges d'objectes personals dels veïns del bloc de pisos demolit a la zona més afectada per l'esvoranc del barri del Carmel va ser constant. Com recomana el Consell de l'Audiovisual de Catalunya,⁹ cal evitar enginyers electrònics, com ara els zooms de les càmeres o altres, que magnifiquen la desgràcia, sobretot en aquest cas, perquè van entrar sense consentiment en la intimitat dels veïns dels pisos que s'estaven demolint.

D'altra banda, també es van mostrar escenes de la deixalleria de Nou Barris habilitada per l'Ajuntament de Barcelona amb els veïns intentant trobar entre la runa objectes personals perduts.¹⁰ Les imatges vulneraven clarament la intimitat d'aquelles persones que havien perdut les seves pertinences i que intentaven recuperar-ne una part entre munts de runa i objectes de tota mena. Es mostraven fortament afligits o directament plorant davant dels informadors. Les cadenes de televisió van ser menys exactes i precises en la difusió de la informació que els rotatius.

Finalment, una vegada més, es comprova com l'atenció mediàtica que desperten els episodis sobre crisis contribueix a crear nous temes i subtemes (*tematització*)¹¹ d'aspectes relacionats amb el succés, que se situen al centre de l'agenda mediàtica. Per exemple, es comprova que a partir de l'accident del Carmel ha augmentat als mitjans de comunicació la temàtica sobre la construcció d'infraestructures a Catalunya.¹² L'esfondrament del túnel al barri barceloní del Carmel ha generat nous temes i subtemes que contribueixen a marcar l'agenda política a Catalunya en referència amb el debat de les infraestructures, el seu ús i, sobretot, la percepció del risc pel que fa a la seva construcció.

Notes

- 1 L'article és un dels capítols, revisat i ampliat, de la tesi doctoral que l'autor va defensar el maig del 2008 al Departament de Comunicació de la Universitat Pompeu Fabra, el director de la qual va ser el Dr. Josep Gifreu i Pinsach.
- 2 Segons dades de l'Estudi General de Mitjans (EGM). Onada de l'octubre del 2004 al maig de 2005.
- 3 Segons dades de l'Oficina de Justificació de la Difusió (OJD) de mitjans impresos en la categoria de diaris d'informació general.
- 4 Vegeu: PONT, Carles. "Protocols, actors i comunicació institucional en episodis d'emergència. Estudi de la gestió informativa de l'esfondrament d'un túnel del metro al Carmel de Barcelona". Tesi doctoral, Barcelona: 2008.
- 5 La investigació d'Alsius (1996) va ser defensada com a tesi doctoral. La tesi es complementa amb un estudi aprofundit de nou codis deontològics de corporacions televisives d'arreu del món.
- 6 Cal advertir que no s'han tingut en compte les notícies que provenien d'agències de notícies, llevat dels casos en què en la informació se citava explícitament que l'origen era aquest tipus de mitjà de comunicació.
- 7 Telecinco, migdia (27-1-2005/1-2-2005) / Antena 3 TV, migdia (1-2-2005), entre altres exemples.
- 8 Tots els exemples s'han extret de l'estudi qualitatiu. Es pot consultar la cadena televisiva o el rotatiu, el dia i el lloc on apareix cada exemple a: PONT, Carles. "Protocols, actors i comunicació institucional en episodis d'emergència. Estudi de la gestió informativa de l'esfondrament d'un túnel del metro al Carmel de Barcelona". Tesi doctoral, Barcelona: 2008.
- 9 "El tractament informatiu de les tragèdies personals". *Quaderns del CAC*, núm. 9. Barcelona: Consell de l'Audiovisual de Catalunya, 2001.
- 10 Antena 3 TV, migdia (5-2-2005) / Telecinco, nit (5-2-2005), entre altres exemples.
- 11 La teoria de la tematització confereix la capacitat als mitjans de comunicació de seleccionar un tema tot posant-lo en el centre de l'atenció pública. La noció de "tema" (tematització) és una proposta teòrica de Luhmann (1978) i va ser desenvolupada, entre altres, per autors com Carlo Marletti (1985). Vegeu: MARLETTI, Carlo. *Prima e dopo: tematizzazione e comunicazione politica*. Torí: ERI, 1985.
- 12 Durant els anys posteriors al cas Carmel (2005) s'ha esdevingut un debat sobre la construcció d'infraestructures i túnels que travessen la ciutat de Barcelona (p. ex., la construcció d'un túnel del TAV que connecta les estacions de Sants i la Sagrera i que passa a tocar del temple de la Sagrada Família).

Bibliografia

- ALSÍUS, S. *Ètica i periodisme*. Barcelona: Pòrtic, 1998.
- ALSÍUS, S. *Codis ètics del periodisme televisiu*. Barcelona: Pòrtic, 1999.
- ALTHEIDE, D. L. (2002). *Creating Fear. News and the Construction of Crisis*. Nova York: Aldine de Gruyter. Inc.
- BECK, U. (2002). *La sociedad del riesgo global*. Madrid: Siglo Veintiuno de España Editores.
- CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA (CAC). "El tractament informatiu de les tragèdies personals". *Quaderns del CAC*. Barcelona, núm. 9 (monogràfic), 2001.
- CASASÚS, J. M.; CÁCERES, J. (1999). *Els enllaços entre els serveis d'emergència i els mitjans de comunicació en situacions de crisi: les catàstrofes naturals*. Observatori de la Comunicació Científica. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- FARRÉ, J.; FERNÁNDEZ CAVIA, J. (ed.). *Comunicació i risc petroquímic a Tarragona. De les definicions a les pràctiques institucionals*. Tarragona: Publicacions URV-Cossetània, 2007.
- GIDDENS, A. *Consecuencias de la modernidad*. Madrid: Alianza, 1993.
- GIL CALVO, E. *El miedo es el mensaje. Riesgo, incertidumbre y medios de comunicación*. Madrid: Alianza, 2004.
- GROSSI, G. "Professionalità e casi eccezionali". A: *Problemi dell'Informazione*. Bolonya: Il Mulino, vol. XX, núm. 3, 1984.
- JENSEN, K. B.; JANKOWSKI, N. W. (ed.). *Metodologías cualitativas de investigación en comunicación de masas*. Barcelona: Bosch, 1993.
- LUHMANN, N. *Sociología del riesgo*. Guadalajara, Mèxic, Universidad Iberoamericana/Universidad de Guadalajara, 1992.
- MARLETTI, C. *Prima e dopo: tematizzazione e comunicazione politica*. Torí: ERI, 1985.
- MURDOCK, G.; HORLICK-JONES, T.; PETTS, J. *Social Amplification of Risk: The Media and the Public*. Contract Research Report: Health & Safety Executive (HSE), 2001.
- RODRIGO, M. *La construcción de la noticia*. Barcelona: Paidós, 2005.
- TAYLOR, S. J.; BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona: Paidós, 1984.
- TUCHMAN, G. *La producción de la noticia. Estudio sobre la construcción de la realidad*. Barcelona: Gustavo Gili, 1983.